Kruitvat op de Balkan

MS Toen op 17 april 1941 de Joegoslavische krijgsmacht capituleerde voor de Duitse legers die slechts elf dagen eerder de aanval hadden geopend, betekende die nederlaag tevens het voorlopige einde van een staat die aan het einde van de Eerste Wereldoorlog door de overwinnaars was geconstrueerd op een zelfde wijze als na Napoleons val de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden was gedecreteerd. Dat Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen was samengesteld uit de koninkrijken Servië en Montenegro, gecombineerd met de aan het versplinterde Oostenrijk-Hongarije ontnomen gebieden Krain, Kroatië-Slavonië, Dalmatië, Bosnië-Hercegovina en het banaat Vojvodina. De staatkundige grenzen van die kunstmatige staat kwamen in het geheel niet overeen met de scheidingslijnen die in werkelijkheid bestonden tussen de talrijke etnische groeperingen op het Balkanschiereiland. In die vergaarbak van nationaliteiten, die sinds 1928 de officiële naam Joegoslavië voert, domineerden de Serven over de andere volkeren; het verzet daartegen — waarbij de Kroaten het meeste van zich deden spreken — betekende dat de Balkan door de overige Europeanen werd beschouwd als een haard van onrust waar op elk ongelegen moment de vlam in de pan zou kunnen slaan.

Van een werkelijke nationale eenheid kon onder die omstandigheden geen sprake zijn, evenmin als van een homogene krijgsmacht die de nationale soevereiniteit zou kunnen schragen. De liquidatie van de overwonnen staat door de Duitsers in 1941 was dan ook geen dictaat dat een hele natie beledigde en zich deed verzamelen onder de banier van een geschonden nationaliteitsbesef, de overwinnaars verkruimelden slechts het werkstuk dat ruim twintig jaar had standgehouden en deelden de brokstukken uit aan hun vrienden en aan de militante bevolkingsgroepen die zij aan zich hoopten te binden. Kroatië werd een koninkrijk waarin ook Slavonië en Bosnië-Hercegovina werden opgenomen, Slovenië werd gedeeld met de Italiaanse bondgenoot die bovendien Dalmatië en Montenegro kreeg, Hongarije kreeg het lang begeerde Vojvodina terug, Macedonië werd grotendeels bij Bulgarije en voor een klein deel bij Albanië gevoegd en Servië kreeg een marionettenregering plus een Duitse bezetting.

Ook de druk van de Duitse laars bracht de eenheid niet tot stand. Weliswaar manifesteerde het verzet zich al onmiddellijk in Servië, maar de etnische minderheden die goed aan hun trekken waren gekomen ontpopten zich maar al te vaak als collaborateurs. En de communisten, die een factor van betekenis hadden kunnen zijn — omdat hun subversieve organisatie ook tevoren reeds bestond — hielden zich aanvankelijk afzijdig en kwamen eerst in actie toen de Duitse aanval op de Sovjet-Unie al enkele weken aan de gang was. Dat Tito uiteindelijk aan het langste eind kon trekken, was dan ook zeker niet dank zij een aureool van „verzet van het eerste uur", maar meer doordat hij zo handig wist in te spelen op de sentimenten van de verschillende nationaliteiten die hij een grote mate van autonomie in uitzicht stelde. Bovendien deed ook de traditionele pro-Russische houding van vele Balkanbewoners — niet in de laatste plaats omdat de rest van Europa zich nauwelijks placht te bekommeren om hun welzijn — de communistische partizanen aan invloed winnen. De Duitsers moesten sterke strijdkrachten belasten met de guerrillabestrijding maar desondanks werden grote delen van het land door de partizanen beheerst. De bevrijding van Belgrado in oktober 1944, waar het Rode Leger niet veel meer hoefde te doen dan op beperkte schaal steun te verlenen, plaatste de verzetsstrijders en hun leider op een voetstuk, waarmee tevens de basis werd gelegd voor de latere eigengereidheid ten overstaan van het Kremlin.

Die botsing, in feite onvermijdelijk omdat het door Moskou geleide communisme een internationalistisch karakter heeft dat de verwezenlijking moet mogelijk maken van het Russische expansionisme en imperialisme van alle tijden, kwam in 1948 toen Tito onomwonden weigerde zich de wet te laten stellen door het Kremlin, hoewel hij in de naoorlogse periode hetzelfde patroon had gehanteerd als alle andere, aan de Moskouse leiband lopende volksdemocratieën: binnenlandse tegenstanders gemuilkorfd met behulp van een omvang-

rijke geheime politie en agressief opgetreden in de buitenlandse politiek (Triëst-Istrië en de Griekse Burgeroorlog).

De „eigen weg naar het socialisme", zoals Tito die zo succesvol wist te bewandelen en die hij met zoveel overtuiging propageerde in de vrije en in de niet-gebonden wereld, dreigt steeds weer te zullen doodlopen zodra de Russen die vrije keuze van een land in hún invloedssfeer kennelijk niet willen tolereren. Die dreiging werd bijna acuut ten tijde van het Russische optreden tegen de Hongaarse opstand (1956) en toen het Warschau-Pact de Praagse lente om zeep hielp (1968). De Joegoslavische bezorgdheid om een mogelijke reprise van zulke Sovjetrussische inmenging in de interne aangelegenheden van dissidente communistische staten vond nieuw voedsel in de recente inval in Afghanistan, waar een drie eeuwen oude Russische droom werd gerealiseerd onder onverholen minachting van wat de volkerengemeenschap daarvan wel zou zeggen. Dat die verkrachting van het internationale recht bovendien nog viel in een periode waarin de Joegoslavische natie zich de markante figuur van haar staatshoofd zag ontvallen moge dan toeval zijn, dat droeg bepaald niet bij tot het wegnemen van de bezorgdheid. Geen wonder dat daarom het Joegoslavische defensieapparaat geleidelijk werd versterkt en de paraatheid van zowel de strijdkrachten als de algemene volksverdediging opgevoerd.
Die beide pijlers van de Joegoslavische defensie — strijdkrachten enerzijds en volksverdediging anderzijds — zijn sindsdien onderwerp geweest van tal van speculaties. De *krijgsmacht* kan vrij gemakkelijk worden getaxeerd, omdat daarover wel het een en ander bekend is: *The Military Balance 1979-1980* vermeldt een parate sterkte van 259.000 man waarvan 145.000 dienstplichtig met een eerste oefening van 15 (leger en luchtmacht) resp. 18 maanden (marine), een mobilisabel potentieel van 500.000 reservisten, een paramilitair apparaat van 16.000 man grenstroepen en 1 miljoen leden van de, territoriale, Algemene Volks Verdediging. Dezelfde bron zegt dat het leger acht infdivs telt, zeven zelfst pa- en twaalf dito infbrigs, twee bergbrigs en een llbat, en dat de bewapening bestaat uit tanks, geschut en andere vuursteunmiddelen van uiteenlopend fabrikaat en over het algemeen wat hogere leeftijd (hoewel andere bronnen — bv. *het Taschenbuch der Landstreitkräfte*, dl 3 — aangeven dat zich in het geleidelijk gemoderniseerde arsenaal ook nucleaire inzetmiddelen bevinden). De luchtmacht telt nog geen 350 gevvltgn, maar heeft wél toestellen van eigen fabrikaat — de Jastreb jabo — in 15 sqns voor close support; de 9 luverdsqns zijn nog uitgerust met Mig-21F's, die momenteel worden vervangen door Mig-23's. Ook de recente invoering van Gazellehelikopters in plaats van de verouderde Hind-typen verdient vermelding. De marine is kennelijk afgestemd op de eigen kustwateren en op de beveiliging van haar belangrijkste bases Split, Pula, Sibenik, Ploče en de Baai van Kotor, waarvoor o.m. 25 kustbatterijen beschikbaar zijn alsmede een mariniersbrigade en een ob-bestrijdingssqadron met Gazellehelikopters. Bij de vrees, dat de uitbreiding van de Russische vloot in de Middellandse Zee tevens zou duiden op een voltooiing van de dubbele omvatting — te land en ter zee — doet Joegoslaviës maritieme potentieel wel minimaal aan.

Over de *volksverdediging* is minder concreets bekend. De voorbereiding van dat stelsel van territoriale verdediging is sterk gedecentraliseerd, en opgedragen aan gemeentelijke en regionale autoriteiten. Bijgevolg is er nauwelijks eenheid in te bespeuren, niet qua systematiek en niet qua organisatie, bevelvoering en tactiek. In het buitenland bestaat de neiging, de mogelijkheden van deze Algemene Volks Verdediging te overschatten, mede onder invloed van de successen der partizanen in 1941—'44; daarbij wordt dan over het hoofd gezien dat in voorkomend geval moet worden gerekend met het optreden van een omvangrijkere Vijfde Colonne dan waarover de Duitsers konden beschikken; met de inzet van geavanceerde opsporings- en bestrijdingsmiddelen en -methoden (gevechtshelikopters, sensors, gevechtsveldbewakingsradar, helderheidsversterkers, enz.); en in het bijzonder met hetzelfde probleem dat ook een bedreiging vormt voor een doeltreffende mobilisatie van de Joegoslavische krijgsmacht: de afwezigheid van grote aantallen weerbare mannen die als gastarbeider buitenslands vertoeven.
Dat mankrachtprobleem in oorlogstijd, gepaard aan het gegeven dat de relatief zwakke economie niet bij machte is een langdurig conflict zelfstandig te blijven mogelijk maken, leidt dan ook tot de conclusie dat Joegoslavië zonder hulp van buitenaf nagenoeg kansloos moet worden geacht indien „iemand" de lont in het Balkankruitvat zou willen werpen: het zal dan afhangen van de vraag of het westen al dan niet bereid is zich neer te leggen bij een wijziging van de strategische status quo in de nabijheid van de zuidoostflank van de NAVO.